

Nuška DOLENC KAMBIČ*

VZROKI ZA POŠKODBE LESENIH PREDMETOV KIPARSKE DEDIŠČINE

(LESENA POLIHROMIRANA PLASTIKA)

Na naših tleh je velik del kiparske dediščine, ne glede na umetnostno obdobje, izdelan iz lesa. V konservatorsko-restavratorski stroki ta segment imenujemo lesena polihromirana plastika. Ta termin označuje kiparsko oblikovan predmet iz lesa, kjer je površina nadgrajena s plastmi podloge, poslikavami in/ali tudi s kovinskimi folijami (zlato, srebro).

Za plastiko je v Sloveniji najpogosteje uporabljen les lipovine, razen na Primorskem, kjer je bolj zastopana topolovina. Obe vrsti spadata v kategorijo mehkih lesov iz vrste listavcev in se lahko obdelujeta. Za plastiko so redko kdaj uporabili cel kos lesa, razen za manjše kipe. Pri teh so navadno izdoblili hrbtno stran, da bi preprečili nastajanje razpok na sprednji strani zaradi dimenzijskih sprememb, povezanih s spremembami vlage in temperature. Za razgibane kipe so roke in posamezne izbokle dele dodali z lepljenjem in mozničenjem. Pri tem so pazili, da so kombinirali kose lesa čim bolj podobne strukture, če ni bilo na voljo kosov iz istega debla. Posamezne napake v lesu, kot so grče in vdolbine, so skrbno izrezovali. Včasih so tako luknjo zamazali, včasih dodali skrbno prilegajoč kos lesa, skoraj praviloma pa so čez tako napako naredili premostitev iz platna, ki so jo pritrdili z vročim gostim klejem. Obdelano površino so premazali z vezivom in več plastmi klejno-kredne podloge, ki so jo izolirali, preden so izdelali poslikave, pozlate ali druge obdelave.

Leseni polihromirani predmeti so prav zaradi lastnosti materialov, iz katerih so narejeni, podvrženi propadanju. Najmanj je ogrožena lesena polihromirana plastika v muzejih in galerijah, kjer so upoštevana stroga merila ureditve najprimernejšega okolja za umetnine in se izvaja dnevni nadzor stanja. V cerkvah, kapelah, na pročeljih ali popotnih znamenjih je zgodba povsem drugačna. Najpogostejši vzroki za propadanje in posledice:

- Visoka vlažnost v cerkvenem prostoru zaradi talne vode, neizvedene drenaže in nezadostnega zračenja

Slika 1. Poškodbe lesenega nosilca na kipu, ki so nastale zaradi neposrednega stika z vlago

izpolnjuje idealne pogoje za razvoj bioloških organizmov na lesenem nosilcu. Neposredna vlaga, ki prodira iz podlage ali iz stene, ko je predmet prislonjen k steni, povzroči razkroj in trohnobo lesa ter razvoj plesni, ki okuži les in druge prisotne organske snovi. Z glivo okužen les pogosto napadejo še lesni insekti in zato les pospešeno propada.

- Velika nihanja zračne vlažnosti se odražajo v nihanju vlažnosti predmeta. Les se širi in krči, pri tem nastajajo razpoke v lesu in plasteh poslikave. Vezivo popusti, zato se plasti poslikave in podloge začnejo luščiti in v luskah odpadati. Temu je krivo tudi ogrevanje prostora v zimskem času, ko temperatura narašča in vlaga pada. Problem je tudi kondenziranje vlage na mrzlih zidovih, ki teče po steni in uničuje poslikave, na lesenih predmetih, prislonjenih na mokro površino, pa se začnejo procesi, ki povzročijo plesnenje in trohnenje.
- Neustrezna izbira lesa za kipe v primeru večjih naročil. Pogosto naletimo na lesene plastike, za katere so uporabili kose lesa z velikim številom grč, ki jih predhodno niso odstranili ali izolirali pred nadaljnjo obdelavo. Na nekaterih kosih niso odstranili lubja, kar je privabljalno lesne insekte.

kiparski oddelek - vodja ateljeja za les, Zavod za varstvo kulturne dediščine,
Restavratorski center, Poljanska 40, 1000 Ljubljana, e-pošta: nusa.dolenc@rescen.si

Slika 2. Poškodbe na lesu in plasteh polihromacije in pozlate, ki so nastale zaradi napada insektov.

- Plastike, postavljene v odprtih kapelah ali na križih, imajo zelo malo zavetja, zato so od samega nastanka izpostavljene abiotičnim vplivom. Zato se les čezmerno segreva in izsušuje ali vpija vlago in se širi. Les se krči, zvija in poka. Skupaj z njim poka, se lušči in odpada tudi polihromacija na površini. Nekatere poškodbe so povzročili neustrezni materiali in načini obnove v preteklosti. Tako so bile odpadle razgibane roke ali noge na kipe praviloma ponovno pritrjene z velikim številom kovinskih žebeljev, ki so sčasoma z rjo poškodovali les in polihromacijo.
- Onesnaženo ozračje vsebuje razne škodljive snovi, med katerimi so: žveplena kislina, klorovodik, žveplovodik, izpušni plini, ogljikovodiki, ozon, prah, saje ... Naštete snovi z zrakom prihajajo v prostore, ki niso klimatsko urejeni in razžirajo snovi in osnovno substanco predmetov. Tako npr. žveplovodik povzroči temnenje srebra (na površini nastane temna plast srebrovega sulfida) in potemnitev površin, ki vsebujejo svinčeve barve.
- Močna, neposredna svetloba, ko so v oltar in v plastike usmerjeni žarometi, ali ko čez velika okna z navadnimi stekli direktno sije sonce. Občutljivost za svetlobo je odvisna od kemične sestave. Organske snovi, kot so barvila, veziva, les, so bolj podvržene propadanju zara-

di močne svetlobe. Najbolj sta škodljivi ultravijolična in infrardeča svetloba. Nastala toplota pri infrardeči svetlobi povzroči dodatno sušenje in s tem pikanje lesa ter odpadanje plasti na površini.

- Nestrokovno čiščenje oltarjev in kipov povzroči nehotene poškodbe na površini, ko se skrbniki (ključarji ali prizadevni verniki) brezskrbno spravijo nad prah in pajčevine. Največ škode naredijo mokre krpe in metlice ali omelca z ostrimi, grobimi ščetinami.
- Vaze s svežim cvetjem v neposredni bližini kipov naredijo veliko poškodb, ko je velika možnost, da se po njih polije voda. Cvetje privablja žuželke, te puščajo svoje iztrebke po površinah, prav tako se vsipa cvetni prah.
- Prižgane sveče na oltarni mizi so neželeni vir toplote, dima in saj. Ob tem obstaja tudi nevarnost vžiga, ki povzroči trajne poškodbe - uničenje umetnine. Vosek kaplja in se poliva po površinah kipov in jih poškoduje.

Našteti so najpogostejši vzroki za propadanje, lahko bi omenili tudi naravne nesreče ali namerno poškodovanje. Konservatorji-restavratorji imamo veliko dela z ustavljanjem in odpravljanjem poškodb, ohranjanjem izvornih sestavin ter ostalimi postopki. Ena od naših osnovnih nalog je, da lastnike opozarjamo na škodljive dejavnike in jih pomagamo odpravljati. Veliko je narejenega že s pasivno konservacijo, ki zajema npr. sanacijo strehe na objektu, izvedbo ureditve hidroizolacije, ki ustavi prodiranje vlage iz temeljev in zidov, odmik lesenih predmetov od vlažne podlage ali zidu, redno zračenje zatohlih prostorov, nameščanje zaščite pred zunanjimi dejavniki, obnavljanje zaščitnih premazov pred napadi insektov ali gliv.

**OBIŠČITE PRENOVLJENE
SPLETNE STRANI
ZVEZE LESARJEV SLOVENIJE:
[HTTP://WWW.ZLS-ZVEZA.SI](http://www.zls-zveza.si)**